

Наталія Мелекесцева

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ІДЕЇ ІВАНА ОГІЄНКА В СУЧАСНІЙ ПРАКТИЦІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті висвітлено окремі аспекти використання лінгводидактичної спадщини Івана Огієнка з метою мовної підготовки майбутніх учителів початкових класів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). Обґрунтовано актуальність навчання рідномовних обов'язків Івана Огієнка у вищій школі за умов нинішньої мовної ситуації в Україні, схарактеризовано праці вченого, що сприятимуть засвоєнню здобувачами вищої освіти мовних норм і формуванню в них культури мовлення. Доведено, що лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка мають вагомe значення для формування наукової концепції сучасної національної освіти в період розбудови української держави та духовного відродження її народу.

Ключові слова: мовна освіта, рідномовні обов'язки, вчитель початкових класів, лінгводидактична концепція Івана Огієнка.

Інтеграція України до європейської спільноти актуалізувала потребу в реформуванні й модернізації системи національної освіти. Першим кроком до створення новітнього освітнього простору стала презентація Концепції Нової української школи, що характеризується масштабністю та радикальністю змін.

Однією з десяти ключових компетентностей особистості ХХІ століття, представлених у «Концепції Нової української школи», є спілкування державною і рідною мовами (у разі відмінності), яке передбачає: вміння усно і письмово висловлювати й плумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів); здатність реагувати мовними засобами на соціальні та культурні явища; усвідомлення ролі ефективного спілкування [2, с.11].

Особливо важливою в цьому контексті постає проблема мовної підготовки здобувачів вищої освіти, які працюватимуть у Новій українській школі та навчатимуть дітей нового покоління, педагогів, які стануть помічниками, наставниками дитини, супроводжуватимуть її у процесі пізнання та досліджуватимуть світ разом із нею.

З метою успішного розв'язання окресленого завдання оновлено освітньо-професійну програму «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Однією із загальних (інтегральних) компетентностей, якими повинні оволодіти здобувачі освітнього ступеня «бакалавр», є комунікативна, що забезпечує здатність спілкуватися державною мовою на офіційно-діловому рівні; володіти навичками нормативного літературного мовлення (його усною та писемною формою) в різних сферах комунікації; здатність до розуміння чужих і продукування власних програм комунікативної поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, активній взаємодії з іншими мовленнєвими суб'єктами; уміння володіти різновидами стилів мовленнєвого спілкування в ситуаціях запобігання та врегулювання конфліктів.

Мовна підготовка вчителя початкових класів передбачає також формування фахової філологічної компетентності, яку трактують як здатність до

застосування професійно профільованих лінгвістичних і літературознавчих знань, умінь і навичок, що становлять теоретичну основу початкового курсу мови навчання, мови вивчення, іноземної мови, літературного читання та їхніх окремих змістових ліній. Складниками філологічної компетентності є лінгвістична, мовленнєва, літературознавча.

Сформовані комунікативна та філологічна компетентності майбутніх фахівців в галузі початкової освіти закладають підвалини для формування професійно-комунікативної компетентності вчителя початкових класів, що передбачає здатність актуалізувати та застосовувати комунікативні знання, навички, вміння, настанови, стратегії й тактики комунікативної поведінки, здобутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості задля успішного здійснення в конкретних умовах педагогічної комунікативної діяльності з молодшими школярами, батьками, колегами [1, с.7].

Підготовка сучасного вчителя початкових класів в умовах нових освітніх парадигм, на нашу думку, має здійснюватися не лише засобами педагогічної інноватики, але й із урахуванням наукової спадщини видатних українських учених.

Особливо актуальними для забезпечення мовної освіти майбутніх учителів початкової школи є лінгводидактичні ідеї мовознавця, культурного, громадського, державного й наукового діяча Івана Огієнка, який вважає мову «найголовнішим ґрунтом, на якому духовно зростає й цвіте нація» [4, с.35].

Науковий внесок Івана Огієнка в розвиток українського мовознавства надзвичайно вагомий – в його лінгводидактичних поглядах обґрунтовано концептуальні підходи до системи навчання рідної мови, її змісту, принципів побудови, а також запропоновано джерела найбільш ефективного її засвоєння.

Іван Огієнко вперше у світовій практиці дослідив і науково обґрунтував рідномовні обов'язки громадян, започаткував нову науку – науку про рідномовні обов'язки або рідномовну політику. Видану в 1936 році «Науку про рідномовні обов'язки» учений трактує як рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства.

Дослідженню лінгводидактичних ідей Івана Огієнка в контексті мовної початкової освіти присвячено праці Л.О. Варзацької, М.С. Вашуленка, П.П. Кононенка, Л.М. Паламар, О.Н. Хорошковської та інших науковців і методистів. Зважаючи на нинішню мовну ситуацію в Україні та потребу зміцнення статусу та престижу української мови шляхом виховання мовної особистості нового покоління, досвід навчання рідномовних обов'язків Івана Огієнка вважаємо цінним для практики підготовки спеціалістів у галузі початкової освіти, що й зумовило актуальність наукової розвідки.

Мета роботи – схарактеризувати особливості мовної підготовки майбутнього вчителя початкової школи на основі лінгводидактичної концепції Івана Огієнка.

У системі вищої освіти це завдання реалізується в контексті вивчення комплексу навчальних дисциплін, серед яких особливе місце займає «Українська мова (за професійним спрямуванням)», метою вивчення якої є засвоєння наукового дискурсу професії: опанування студентами нормами сучасної української літературної мови, ознайомлення з особливостями професійного мовлення відповідно до обраного фаху, вивчення словникової та нормативної термінологічної бази [6].

На заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) студенти вчать здійснювати професійно спрямоване спілкування державною мовою – правильно, точно, логічно формулювати думку, конструювати грамотні фахові тексти, майстерно послугоуватися мовними засобами у процесі діло-

вої комунікації, брати участь у дискусіях, враховувати альтернативні думки та спілкуватись з іншими людьми заради спільного результату.

Окрім окреслених завдань, особливої уваги викладача потребує процес оволодіння студентами мовними компонентами з національно орієнтацією, адже мова – могутній засіб відображення дійсності в її національному вимірі, вона є визначальною у розвитку національної самосвідомості особистості та сприяє духовному, культурному збагаченню студентів – майбутніх учителів початкових класів.

Так, на практичному занятті з теми «Українська мова – мова професійного спілкування», розкриваючи зміст поняття літературної мови, пропонуємо студентам ознайомитись із окремими розділами «Історії української літературної мови» (1949 р.) Івана Огієнка, які висвітлюють періоди становлення української мови.

Розглядаючи проблеми в розвитку й становленні державності української мови, здобувачі освіти опрацьовують «Науку про рідномовні обов'язки», яку вчений визначає як «збір державних і приватних практик найкращого розвою рідної й літературної мови, потрібних для скорішого духовного поступу народу та його культури» [4, с.35-36].

Студенти, працюючи в групах, читають уривки тексту «Рідномовного Катехизису для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів і широкого громадянства» і формулюють завдання, які постають перед майбутніми педагогами. Після цього вони висвітлюють найперші рідномовні обов'язки кожного громадянина, особливості формування національно-мовної особистості в початковій школі та аналізують десять мовних заповідей:

1. Мова – то серце народу: гине мова – гине і народ.
2. Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранив свій народ.
3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духової культури народу, то найміцніша основа її.
4. Уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови – то ступінь культурного розвою народу.
9. Як про духову зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу [4, с.40-41].

Особливу роль у навчанні рідної мови та вихованні національно свідомих громадян відведено рідномовній школі, яку Іван Огієнко розглядає як «найсильніше джерело вивчення й консервації рідної мови». Мовознавець наголошує на забезпеченні процесу навчання рідною літературною мовою та використанні підручників, написаних соборною літературною мовою. Кожен учитель, незалежно від фаху, повинен досконало володіти рідною мовою, вимовою, правописом, знати науку про рідномовні обов'язки й навчати їх своїх учнів. На думку Огієнка, «народ, позбавлений рідних шкіл, позбавляється тим найсильнішого двигуна свого духовного розвитку й засуджується на культурне й національне каліцтво» [4, с.60-61].

Не залишається поза увагою ученого й початкова ланка освіти. Він зазначає, що навчання в початковій школі повинно обов'язково здійснюватися літературною мовою. Головне завдання початкової школи він вбачає у практичному навчанні учнів літературної мови та правопису, прищепленні молодшим школярам почуття єдності народу як основи соборної літературної мови та забезпеченні їх відповідною рідномовною літературою. Необхідно дбати, щоб усі без винятку діти навчалися в початкових рідномовних школах, в іншому випадку народ «призначається на недержавність та на національне й культурне нищення». Якщо немає можливості навчатися в рідномовній школі, початкову рідномовну науку діти повинні отримати поза школою, оскільки «кожна дитина, що закінчила чужу школу, але не вміє читати й писати рідною мовою, втрачена для народу» [4, с.66-67].

Варто зауважити, що ефективність освітнього процесу початкової школи, успішність у розв'язанні її програмових завдань залежить від сформованого рівня культури мовлення вчителя як основного інструменту навчально-виховного впливу на учнів.

Здійснюючи роботу над засвоєнням мовних норм майбутніх учителів початкових класів, зокрема орфографічних, пропонуємо студентам ознайомитися із особливостями розвитку української орфографії від найдавніших часів до правопису 1945 року, висвітлених в «Історії української літературної мови» Івана Огієнка.

Опрацювання основних правописних змін нової редакції «Українського правопису» (2019 р.), який повертає до життя низку особливостей української орфографічної традиції, передбачає звернення до проєкту офіційного українського правописного кодексу Івана Огієнка (1919 р.), зокрема його твердження про феміність української мови, яка полягає у вживанні іменників у жіночому роді. У праці «Наша літературна мова» вчений наголошував, що причиною появи чоловічого роду в тих українських іменниках, які до того часу були жіночого роду, або вживалися у формі як чоловічого, так і жіночого роду, стала русифікація.

Під час роботи над мовними нормами цінними для майбутніх учителів початкових класів будуть повчання Івана Огієнка щодо дотримання кожною грамотною людиною законів милозвучності:

- дбаймо, щоб наша мова була приємною для слухача, щоб не «рзала» йому ушей;
- зберігаймо на письмі та й в усному мовленні всі вимоги її гнучкості;
- вимовляймо слова тільки по-літературному, а не по-місцевому;
- усіма силами пильнуймо оминати в нашій писанні непотрібного повторення слів (окрім поетичного);
- не вживаймо в своїй писанні разячих варваризмів;
- оминаймо немилозвучного збігу приголосних;
- не будуймо надто складних речень [5].

На практичному занятті з теми «Лексичні норми професійного спілкування» звертаємось до порад Івана Огієнка «Як навчатися української літературної мови» щодо необхідності користування словниками: «Кожен, хто зве себе письменним українцем, мусить конче мати в своїй хаті якогось підручного українського словника й частіш заглядати до нього, бо без цього літературної мови не навчитися. Користь читання словників завжди велика, бо воно раз-по-раз доповнює нашого особистого словника, звичайно вбогого. Багато є влучних українських слів, яких ми один від одного рідко почуємо, але словник завжди нагадає нам про них. Кращі наші письменники звичайно мали на столі словника, пишучи, й навчалися з нього» [3].

Під час вивчення фахової термінології знайомимо студентів із особливостями розвитку української термінологічної справи в Україні, висвітленими в «Історії української літературної мови» Івана Огієнка.

Учений наголошує, що для професійного становлення особистості важливо знати терміни свого фаху: «Ні один словник, який би повний не був він, не може заступити собою фахового термінологічного словника. Ось тому кожен фахівець киче мусить мати в себе під руками також і термінологічного словника свого фаху» [3].

Отже, концептуальні положення лінгводидактики Івана Огієнка відображають сучасну освітню мовну політику в Україні та є ефективним засобом формування мовної особистості майбутнього вчителя початкових класів. Їх вивчення сприяє відродженню української національної школи й утвердженню концепції рідномовної освіти.

Варто зауважити, що мовно-освітні проблеми України ХХ століття, на яких наголошував учений, зокрема, плекання любові до рідної мови, збереження її соборності, необхідності мовного об'єднання нації, формування національної свідомості учнівської молоді не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Науку про рідномовні обов'язки вважаємо практичною школою національномовного виховання: тільки такий підхід до навчання, яке починається з рідної мови й здійснюється на її матеріалі, допоможе зберегти українську мову та національну ідентичність нашого народу.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. URL: <http://mon.gov.ua/> (дата звернення: 05.09.2019).
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.09.2019).
3. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. URL: <http://izbornyk.org.ua/ohukr/ohu.htm> (дата звернення: 28.09.2019).
4. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Рідна мова / упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2010. 436 с.
5. Огієнко І. Наглядна таблиця милозвучності української мови. *Дивослово*. 1996. № 5-6. С. 16-22.
6. Про затвердження програм навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6122/ (дата звернення: 07.09.2019).
7. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://www.msp.gov.ua/files/News/20180815/20180815.pdf> (дата звернення: 05.10.2019).

The article reveals specific aspects of the use of Ivan Ohienko's linguodidactic conception with the aim of language training of future primary school teachers in classes of Ukrainian for specific purposes.

According to the concept of language education in Ukraine future primary school teachers are bearers of national consciousness, mother tongue and culture; they will teach children of junior school age, who are the future of our state capable of preservation of the Ukrainian nation and genetically inherent Ukrainian language. The author substantiates the vitality of teaching native language duties to future primary school teachers under the conditions of current language situation in Ukraine and the need for language personality's constant development and self-improvement.

Basic principles of Ivan Ohienko's science about native language duties and his conceptual regulations of linguistic education as an element of native language policy in modern school are revealed. The tasks aimed at the formation of national-language personality of higher education applicants specializing in primary education, as well as tasks aimed at identifying ways of implementing the national-language education of junior pupils by the students, are given.

It is emphasized on the need to use Ivan Ohienko's «Pravopys» and «History of Ukrainian Literary Language» while forming students' orthographical competence and speech culture.

It has been proved Ivan Ohienko's linguodidactic ideas are of great importance while forming the scientific conception of modern national education within the development of Ukraine and the spiritual revival of Ukrainian nation.

Key words: language education, native language duties, primary school teacher, Ivan Ohienko's linguodidactic conception.

Отримано: 12.10.2019 р.

УДК 373.3.017.4:172.15

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.187-194

Людмила Московчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ ІВАНА ОГІЄНКА ТА ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Статтю присвячено виявленню та обґрунтуванню педагогічних умов ефективної організації патріотичного виховання здобувачів початкової освіти. Виокремлені педагогічні умови ґрунтуються на ідеях Івана Огієнка, освітніх інноваціях Нової української школи та зорієнтовані на залучення учнів до урочної та позаурочної патріотичної діяльності, використання інноваційних технологій (проектної, інформаційно-комунікаційної), особистісний приклад значущих для дитини осіб.

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотизм, педагогічні умови, здобувачі початкової освіти, Іван Огієнко, освітні інновації.

*Я взяв своє серце малими руками
Йї віддано поклав Україні до ніг...*

Іван Огієнко.

Нині, в умовах Нової української школи, потрібні нові підходи і нові шляхи виховання патріотизму як почуття і базової якості особистості, які б відповідали реаліям сьогодення. Проблема патріотизму та патріотичного виховання здобувачів початкової освіти набуває пріоритетного значення для України. Це підтверджують державні документи, зокрема, Закон України «Про освіту», Державний стандарт початкової освіти, «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. У «Стратегії» зазначено, що «... національно-патріотичне виховання має набути характеру системної і цілеспрямованої діяльності навчальних закладів з формування в людини і громадянина висо-